

Perina Vukša Nahod
Zagreb

MARTINA BAŠIĆ: *ZAČ SE REČE...? FRAZEMI,
IZREKE I POSLOVICE CRIKVENIČKO-
VINODOLSKOGA KRAJA*

Centar za kulturu Dr. Ivan Kostrenčić, Crikvenica, 2021.

Kada dijalektološke knjige uzimamo u ruke, nikada to ne činimo tek tako, usput ili iz dosade. Činimo to jer znamo čime se autor bavi, znamo koliko je godina prikupljao i analizirao građu, znamo da je do zadnjega trenutka radio na tome da tekst bude što bolji. U svemu tome posebnu draž ima i to kada nas privuče i naslov i naslovnica, što je za ovu knjigu svakako slučaj.

Živjeti, raditi i biti dijalektologom u Hrvatskoj katkad ima prepreka i nedostataka, no sinergija i energija naše male zajednice govori nam da su prednosti ipak jače. Rado surađujemo, pomažemo jedini drugima i dijelimo podatke i nova saznanja. Kada bih bilo koji podatak o crikveničkim govorima zatrebala, uvijek bi nesebično i brzo rješenja davala dr. sc. Martina Bašić, viša znanstvena suradnica u Zavodu za lingvistička istraživanja Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Crikveničanka koja je svojim istraživačkim dijalektološkim djelom dala velik doprinos istraživanju govora svojega kraja.

Ovaj put riječ je o monografiji kojom je obuhvatila frazeme, izreke i poslovice mjesnih govora Crikvenice, Grižana i Novoga Vinodolskoga koje je godinama prikupljala terenskim istraživanjem, a, kako sam autorica ističe, nastala je upravo na poticaj informanata koji su često pitali: *A čà tò znâči?*, *A skùd je tâ besêda?*, *A kakò se jòš rečé...?* Od prve do posljednje stranice autorica je knjigu osmislila kao poticajne odgovore.

O dijalektnim se frazemima posljednjih godina intenzivnije piše, no rječnici ne mogu dati tumačenja frazema i zanimljive pozadine nastanka frazema. Stoga

je autorica tumačenja proširila i oblikovala kao kratka poglavlja koja nam među ostalim otkrivaju da frazem kao ustaljeni izraz može čuvati najstariji leksički sloj organskoga govora, ali i da u njega prodiru leksemi iz različitih sustava kojima je organski govor bio izložen.

No, da bismo dobili i cjelokupan uvid u stanje na terenu, knjiga počinje kratkim opisom jezičnih obilježja govora crikveničko-vinodolskoga kraja, nastavlja se objašnjavanjem temeljnih pojmova iz frazeologije na temelju primjera iz frazemskih članaka te poglavljem s opisanim načelima uspostave polaznoga frazema i njegova grafičkoga oblikovanja. Nakon toga slijedi temeljni dio knjige – frazemski članci, a potom, zbog specifičnosti obrade u knjizi, čak tri kazala. Za lakše služenje knjigom priložene su kratice i grafičke oznake te popis literature.

Iz poglavlja *Ukratko o jezičnim obilježjima govora crikveničko-vinodolskoga kraja* (11–22) doznajemo fonološke i morfološke značajke crikveničkoga, griškoga i novljanskoga govora, uglavnom na temelju građe potvrđene u prikazanima frazemima, ali dijelom i ostalim autoričnim terenskim istraživanjima. Razlikovni primjeri odvojeni su znakom ||, a iza njih slijedi kratica govora (Cr, Gr, NV) u kojemu se pojedini primjer pojavljuje. Kosom crtom (/) odvajaju se varijacije u istom govoru ili iste varijacije u svim trima govorima. Takvo precizno navođenje izrazito je važno za točno prenošenje građe skupnih opisa govora.

Iz potpoglavlja *Vokali* doznajemo temeljnu razliku među istraženim govorima; crikvenički je govor svojevrsna oaza i dijelom ekavskoga čakavskog dijalekta i njegova primorskoga poddijalekta, a griški i novljanski dijelom su ikavsko-ekavskoga dijalekta i njegova primorskoga poddijalekta. Prikazan je vokalski sustav triju govora – od inventara i distribucije, primjera čakavske jake vokalnosti, refleksa jata do redukcije vokala. Potpoglavlje *Nevokali* koncizno donosi značajke (distribuciju, promjene, zamjene, redukcije) 23 nevakalska fonema, među kojima je tek odnedavna palatalni eksploziv /đ/, zvučni parnjak fonema /t/. Iz potpoglavlja *Prozodija* jasno je da su sva tri govora tronaglasna, da dobro čuvaju mjesto staroga naglasaka te prednaglasnih i zanaglasnih duljina, kao i da je potvrđena sjevernočakavska metatonija. Jezična obilježja zaključuju se potpoglavljem *Iz morfologije*, koje donosi primjere sklonidbe imenica, zamjenica i pridjeva te sprežanja dijela glagolskih oblika. Nije naodmet napomenuti da su u svim potpoglavljima svi primjeri i naglašeni.

Poglavlje *O crikveničko-vinodolskoj frazeologiji* (23–26) svakomu tko se želi upustiti u svijet frazeologije donosi sažet vodič: temeljnu frazeološku terminologiju, načine analize (strukturne, sintaktičke, semantičke), primjere varijantnosti frazema (naglasne, fonetsko-fonološke, morfološke, tvorbene, leksičke i sintaktičke), primjere frazemske sinonimije, antonimije, homonimije i polisemije, primjere za analizu prema sastavnicama frazema, prema podrijetlu i proširenosti uporabe. Za-

ključno se ističe da su u knjizi ujedinjeni frazemi prema područnoj raslojenosti, a koji se proučavaju u sklopu dijalektne frazeologije.

Iako kratko, poglavlje *Načela uspostave frazema* (27–28) izrazito je važno jer u njemu doznajemo da obrađeni korpus čine frazemi promatrani u širem smislu, izreke, poslovice, psovke i kletve. Autorica dodaje da je za uopćeni frazem u knjizi odabran onaj najčešće potvrđen ili, ako je riječ o istome broju različitih ostvaraja, onaj koji je prvi po abecednome poretku obrađenih mjesnih govora. Ako pak postoji potvrda samo iz jednoga govora, uopćeni je frazem upravo onaj potvrđen u tome govoru. Precizno se objašnjava i danas gotovo općeprihvaćeno grafičko oblikovanje frazema, izreka i poslovice (uporaba podebljanih i ukošenih slova, različitih oblika zagrada (oblih, izlomljenih, uglatih, kosih), bilježenje oprijemljenja navedenih ukošenim slovima u zagradama iza frazema) koje nas uvodi u središnje poglavlje knjige *Frazemi, izreke i poslovice* (29–110). U njemu su okupljeni znanstveno-popularni članci organizirani prema abecednome redu nadnatuknice. Pristup je obradi inovativan i ne slijedi uobičajenu formu frazeoloških rječnika. Frazemi (izreke ili poslovice) pod nekom nadnatuknicom povezani su semantički (s posebnim osvrtom na sinonimiju, antonimiju, bliskoznačnost) i konceptualno. Dok čitate pojedini članak, možete mnogo toga saznati, od etimologije pojedinih riječi, preko motiva nastanka frazema do koncepata kojima pripadaju.

Primjerice, u članku nadnatuknice **KANTRIDA** doznajemo nazive za dio namještaja s naslonom ili bez njega koji služi za sjedenje jedne ili više osoba: *bànak*, *bānčić*, *hāklica*, *klūpà*, *klūpica*, *pòdguznjāk*, *stòlčíc* (*stòlčíc*), *škānjíc* (*škanjíc*), *šklāmbica*, *šklāambe*, *škāmlja*, *trīšpit*, *tronòzac* koji se govore na crikveničko-vinodolskome području. Dodatno se ističe i postojanje germanizma *štòkrl* (*štòkrla*), ograničena na obalno kvarnersko područje. Navodi se da samo jedan leksem značenja 'stolica, sjedalo' – *kāntrīda/kantrīda* dolazi kao sastavnica frazema, i to u frazemima **sedet na dveh kantridah** (*Ne mòreš sèdet na dvèh kåntrīdah i mìslet kakò te nèće ćapat*.^{Cr}; *Sidī na dvīh kantrīdah*.^{Nv}) koji je razvio značenje 'istodobno podržavati dvije strane, istodobno podržavati veze s dvjema stranama, držati se dvolično, biti dvoličan' i **steplīt kantridu** (*Steplī kåntrīdu aš niš od tānci ovò lèto*.^{Cr}) 'marljivo (ustrajno) učiti'. Potom se povlači paralela s frazemom istoga značenja sa somatskom sastavnicom **steplīt (pretisnut) rit** (*Steplīlā j rīt pā j finilā vèlè škòli. Pretīsni rit pa će mòrda bit ćāgòdār od tebè*.^{Cr}), a autorica objašnjava kako je motivacija nastanka obaju frazema jednaka – sjedenje na stolici tijekom dugotrajnoga i napornoga učenja. Slijedi povezivanje sa zajedničkim konceptom učenja kojemu pripadaju frazemi **zet libar v ruku i ćapat se knjige** (→ **LIBAR**). Usto čitatelj doznaje da talijanski pridjev *capace* značenja 'kadar, sposoban, vrijedan, u stanju' u čakavskoj inačici *kapac* sudjeluje u nastanku frazema **bit kapac** (*Nī bīl kapac za njegà to napravīt. Onā j sàća kapac*.^{Cr}; *Nī bīlā kapac rèc mu va brk*.^{Nv}) te razvija

značenje 'moći, biti sposoban, imati snage (mogućnosti)'. Članak završava podatkom da se sposobnost povezuje i uz frazem **bit čineći** (*E, dòk s̄an bīlā činēčā, znāla s̄an se i šēčat pòklje obēda.*^{Cr}; *Sī čineći danās?*^{Gr}), koji je pak razvio značenje 'biti sposoban napraviti *što*, biti u stanju napraviti *što*'.

Svaki je ovakav članak primjer koliko je znanja, istraživanja, vremena i truda potrebno da bi se građa iznijela upravo na znanstveno-popularan način.

Kako bi se prikupljeni primjeri što lakše pretraživali, izrađena su tri kazala. *Abecedno kazalo frazema, izreka i poslovice* (111–122), naravno, donosi svu građu prema abecednome redu prve riječi u uopćenome obliku, a uputnicom se doznaje o mjestu obrade frazema, izreke ili poslovice (ANDJEL **spat kot anjel** → **COK**). Autorica simbolom čini razliku između poslovice[®] (ČOVIK **čovika se drži za besedu, a blago za rogi**[®] → **ROGI**) i izreka[®] (izraza, kletva i psovka) (CIGAN **Cigani se žene**[®] → **ŠTRIGA**).

U *Kazalu nosivih sastavnica frazema, izreka i poslovice* (123–133) navode se svi frazemi, izreke i poslovice pod svojom nadnatuknicom koja je određena prema morfološkom načelu, odnosno vrsti riječi kojoj pripadaju frazemske sastavnice, i to redom: 1. imenice (i poimeničeni pridjevi) i višerječni nazivi, 2. pridjevi (i glagolski pridjevi), 3. prilozi (i glagolski prilozi), 4. brojevi, 5. zamjenice, 6. glagoli potpunoga značenja, 7. veznici. Natuknice su pisane u osnovnom obliku (imenice u nominativu jednine, pridjevi u muškome rodu jednine, glagoli u infinitivu) masnim velikim slovima, a potom slijedi frazem/izreka i/ili poslovica te uputa o pripadnosti frazemskom članku. U slučaju da je nadnatuknica nosiva sastavnica više frazema, svi se frazemi donose abecednim redom i odvajaju se točkom (•) te zajedno upućuju na frazemski članak (npr. **TRUC delat u truc (štruc) komu • delat za truc komu** → **DEŠPET**). Ako frazemi imaju istu nosivu sastavnicu, ali su obrađeni u različitim frazemskim člancima, odvajaju se znakom ♦ (npr. **NOS brndat komu okolo nosa** → **FAŠTIDIJ ♦ dobit po nosu** → **LAVADA**). Da bi se omogućilo lakše i kvalitetnije snalaženje, sve se varijante nosive sastavnice navode kao nadnatuknice (npr. frazem <**suh (mršav, slab)**> **kako štikadent (štikadin)** naveden je pod nadnatuknicama **ŠTIKADENT** i **ŠTIKADIN**).

Posljednje je *Kazalo istoznačnih i bliskoznačnih frazema, izreka i poslovice* (135–151) u kojemu se otkriva precizno značenjsko stupnjevanje. Manji članci strukturirani su abecednim redom prema nadnatuknici zapisanoj masnim slovima na hrvatskome standardnom jeziku koja bliže određuje značenje. Iza nje slijedi značenje frazema, a zatim frazemi povezani s konkretnim značenjem pisani masnim slovima i odvojeni točkom (●). Tako su skupno prikazani istoznačni frazemi. Ako su pak s istom nadnatuknicom povezana i ostala značenja, i ona se navode te se pod istom natuknicom ujedinjuju i bliskoznačni frazemi. Frazemi s više bliskih značenja navode se pod više nadnatuknica (npr. **KIŠITI** jako kiši, pljušti **pada (lije) ko s**

kabla; PLJUŠTITI jako kiši, pljušti **pada (lije) ko s kabla**), a frazemi su koji imaju više značenja označeni eksponiranom brojkom koja upućuje na to koje je značenje opisano (ČUVATI SE biti na oprezu *s kim*, čuvati se *koga bit atento • 'bit na vahte <s kin>*; MOTRITI motriti *što ²bit na vahte <s kin>*; OPREZ biti na oprezu *s kim*, čuvati se *koga bit atento • 'bit na vahte <s kin>*). Ovo će kazalo zasigurno često otvarati oni koje zanima *A kakò se još reče?*

Na kraju su priložene primijenjene kratice i grafičke oznake te koristan popis literature s mnogim recentnim frazeološkim djelima.

Monografija se s lakoćom čita od prve do posljednje stranice. Vrlo je pregledna, znanstveno utemeljena te jednostavna za pretraživanje pojedinih frazema, značenja ili etimologija. Budući da frazemi, izreke i poslovice uglavnom zapravo jesu slike iz svakodnevnoga života i našega iskustva, ilustracije Marie Solange Antonić besprijeekorno prate svaku zaokruženu priču.

Gradeći strpljivo i pouzdano kuću o njoj bliskim čakavskim govorima, autorica Martina Bašić počastila nas je jednim neuobičajenim i osvježnim dijalektološkim izdanjem za kojim će posezati ne samo dijalektolozi (frazolozi) nego i svi profesori, nastavnici, učenici, zaljubljenici u svoj i tuđi idiom te svi oni koji žele očuvati kako govoriti *po svoju*.